

Tadeusz Kołosowski

Biuletyn patrystyczny (51)

Collectanea Theologica 69/4, 139-151

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN PATRYSTYCZNY (51)

ZAWARTOŚĆ: I. KOMUNIKATY: I. Śp. Ksiądz Profesor Jan Gliściński, 2. Ojcowie Kościoła w Internecie. II. PUBLIKACJE: Kolejny polski podręcznik patrologii. III. SPRAWOZDANIA: Sympozjum patrystyczne *Kobieta w starożytności chrześcijańskiej**

I. 1. ŚP. KSIĄDZ PROFESOR JAN GLIŚCIŃSKI

27 VII 1998 r. w Aleksandrowie Kujawskim zmarł nagle na zawał serca ksiądz profesor Jan Gliściński, salezjanin, patrolog i filolog klasyczny, były wieloletni redaktor *Biuletynu patrystycznego*.

Ks. Jan Gliściński urodził się 28 X 1948 r. w Łodzi jako syn Antoniego i Józefy z domu Świerk. Do grona wierzących w Chrystusa został włączony przez chrzest święty 14 XI 1948 r. w parafii św. Teresy w Łodzi. W Łodzi przeżył młodzieńczy okres swojego życia. Po ukończeniu Liceum Ogólnokształcącego i złożeniu egzaminu dojrzałości w 1966 r. wstąpił do nowicjatu Zgromadzenia Salezjańskiego w Kutnie-Woźniakowie. Po rocznej próbie nowicjackiej 16 VIII 1967 r. złożył pierwsze śluby zakonne. W latach 1967-1969 odbył studia filozoficzne w Oświęcimiu i Czerwińsku n. Wisłą. Po rocznej praktyce pastoralno-pedagogicznej, którą odbył w Kutnie-Woźniakowie jako asystent nowicjatu rozpoczął studia teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą. Ukończył je w 1974 r. uzyskaniem stopnia magistra teologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim na podstawie pracy magisterskiej z teologii moralnej pt. *Moralne wychowanie młodzieży w świetle pism Kardynała Augusta Hlonda* pisanej pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Stanisława Witka. Tego samego roku (15 VII 1974) w Łodzi przyjął święcenia kapłańskie, a następnie przez rok pracował jako wikariusz parafialny w Aleksandrowie Kujawskim.

W 1975 r. rozpoczął w Rzymie studia na Wydziale Literatury Klasycznej i Chrześcijańskiej Papieskiego Uniwersytetu Salezjańskiego. Studia te uwieńczył w 1979 r. doktoratem na podstawie rozprawy *Doctrina de catechizandi rudibus apud sanctum Augustinum*.

Po studiach rozpoczął się w życiu księdza Jana Gliścińskiego wieloletni okres przede wszystkim pracy dydaktycznej i naukowo-badawczej w zakresie filologii klasycznej, patrologii i starożytnej historii Kościoła. W latach 1979-1985 mieszkał w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie n. Wartą. Pełnił wów-

* Redaktorem Biuletynu patrystycznego jest Tadeusz Kołosoński SDB.

czas funkcję kierownika studiów, a także był wykładowcą języków klasycznych i patrologii. Prowadził także seminarium magisterskie z patrologii. Pod jego kierunkiem powstało 15 prac magisterskich.

W 1986 r. rozpoczął pracę dydaktyczną i naukową w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie kontynuując jednocześnie pracę wykładowcy w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie. W latach 1986-1990 był adiunktem przy katedrze historii literatury patrystycznej łacińskiej. W 1990 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego humanistyki w zakresie historii starożytnej i patrologii na podstawie rozprawy *Polityka kościelna św. Hilarego z Poitiers*, w wyniku czego objął funkcję kierownika katedry historii Kościoła starożytnego. W 1994 r. został mianowany przez Rektora ATK na wniosek Senatu Uczelni na stanowisko profesora nadzwyczajnego. Przez wiele lat pracy dydaktyczno-badawczej w Akademii (do 1996 r.) prowadził ćwiczenia, wykłady monograficzne i kursoryczne z zakresu patrologii i historii Kościoła starożytnego oraz seminarium magisterskie. W pracy naukowo-badawczej koncentrował swoją uwagę przede wszystkim na historii sporów doktrynalnych w Kościele starożytnym, szczególnie nad arianizmem, a także problematyką społeczną i pedagogiczną w nauczaniu Ojców Kościoła. Wygłosił wiele referatów na naukowych sympozjach patrystycznych i historycznych w kraju i za granicą. Był członkiem wielu towarzystw naukowych, w tym między innymi Komisji Badań nad Antykiem Chrześcijańskim i Sekcji Patrystycznej przy Komisji Episkopatu Polski ds. Nauki Katolickiej. Był redaktorem naczelnym rocznika „Seminare. Poszukiwania naukowo-pastoralne”, wydawanym przez Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie, Łodzi i Łądzie n. Wartą, a także współredaktorem serii patrystycznej *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*. Jako redaktor *Biuletynu patrystycznego* był również współpracownikiem redaktora naczelnego „Collectanea Theologica”.

Pozostawił po sobie trzy książki oraz wiele artykułów i recenzji naukowych. Ostatnie miesiące życia poświęcił między innymi pracy nad książką *Historia soborów w starożytności*, której, niestety, nie udało mu się ukończyć. Jego aktywną pracę naukową przerwała najpierw choroba i wreszcie będąca jej skutkiem śmierć. Środowisko patrystyczne w Polsce straciło zdolnego i aktywnego badacza antyku chrześcijańskiego. Niech odpoczywa w pokoju.

Ważniejsze publikacje ks. prof. Jana Gliścińskiego SDB z zakresu antyku chrześcijańskiego

Książki:

Doctrina de communicatione interpersonalium eiusque applicationes in arte catechizandi „rudes” apud sanctum Augustinum, Roma 1979, ss. 80.

Polityka kościelna św. Hilarego z Poitiers, Warszawa 1990, ss. 204.

Współistotny Ojcu, Łódź 1992, ss. 152.

Artykuły:

Problem obecności Eucharystii w „De catechizandis rudibus” św. Augustyna, w: *Pokarm nieśmiertelności*, red.: W. Myszor, E. Stanuła, Katowice 1987, s. 199-202.

Eucharystia w nauczaniu Ojców Kościoła, *Homo Dei* 2 (1987), s. 88-94.

Pobyty i męczeństwo św. Piotra w Rzymie, *Miesięcznik Diecezjalny Gdański* 4-5 (1987), s. 165-169.

Wpływ Eucharystii na wewnętrzny wzrost człowieka w nauczaniu św. Augustyna, *Vox Patrum* 8 (1988), z. 14, s. 267-276.

Komunikacja międzyosobowa w „De catechizandis rudibus” św. Augustyna, *Vox Patrum*, 10 (1990), z. 18, s. 121-146.

Arianizm jako narodowa religia Germanów, *Collectanea Theologica* 61 (1991), fasc. 1, s. 81-87.

Antychrześcijańskie ustawodawstwo szkolne Juliana Apostaty, *Collectanea Theologica* 61 (1991), fasc. 2, s. 47-53.

Kierunki współczesnych badań patrystycznych, *Collectanea Theologica* 61 (1991), fasc. 2, s. 97-102.

Tematy pedagogiczno-pastoralne w nauczaniu Ojców Kościoła, *Collectanea Theologica* 61 (1991), fasc. 3, s. 143-148.

Polityka kościelna św. Bazylego Wielkiego, *Collectanea Theologica* 61 (1991), fasc. 4, s. 71-79.

Apogeum arianizmu, *Collectanea Theologica* 62 (1992), fasc. 1, s. 43-55.

Ewagriusz Pontyjski jako mistrz życia duchowego, w: *Wczesnochrześcijańska asceza, Zadnienia wybrane*, red. F. Drączkowski, J. Pałucki, Lublin 1993, s. 73-81.

Zagadnienia społeczne w pismach Ojców Kościoła, *Collectanea Theologica* 63 (1993), fasc. 1, s. 53-65.

Treści kerygmatyczne w „De catechizandis rudibus” św. Augustyna, w: *Ewangelizacja w epoce patrystycznej. Zagadnienia wybrane*, red. F. Drączkowski, J. Pałucki, Lublin 1994, s. 139-147.

Wczesnochrześcijańska kontrowersja paschalna do czasu Soboru Nicejskiego, *Saeculum Christianum* 1 (1994), nr 1, s. 43-54.

Wokół problematyki pedagogiczno-pastoralnej u Ojców Kościoła, *Seminare* 10 (1994), s. 177-190.

Chrześcijaństwo a upadek Cesarstwa Rzymskiego, *Collectanea Theologica* 64 (1994), fasc. 1, s. 63-69.

Małżeństwo i rodzina w nauczaniu Ojców Kościoła, *Seminare* 11 (1995), s. 53-59.

W kierunku duchowej interpretacji Pisma Świętego, w: *Quodvultdeus, O obietnicach i przypowieściach Bożych*, Warszawa 1995, s. 11-28, *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*, t. 59.

Powstanie i początki arianizmu, w: Kościoły, Wspólnoty, Herezje, Szkice z tradycji chrześcijańskiej, red. M. Dobkowski, Warszawa 1997, 9-25.

Recenzje:

Morte e immortalità nella catechesi dei Padri del III-IV secolo, red. S. Felici, Roma 1985, *Collectanea Theologica* 57 (1987), fasc.1, s.173-175.

Dizionario patristico e di antichità cristiane, red. A. Bernardino, Casale Monferato 1983, t. 2., *Collectanea Theologica* 57 (1987), fasc.1, s. 175-176.

J.N. Kelly, *Początki doktryny chrześcijańskiej*, tłum. J. Mrukówna, Warszawa 1988, *Homo Dei* 4 (1988), s. 318.

M. Durst, *Die Eschatologie des Hilarius von Poitiers*, Bonn 1987, *Collectanea Theologica* 59 (1989), fasc. 1, s. 177-178.

R.L. Wilke, *Die frühen Christen. Wie die Römer sahen*, Graz-Wien-Köln 1986, *Collectanea Theologica* 59 (1989), fasc. 3, s. 180-182.

G. Rinaldi, *Biblia gentium. Primo contributo per un indice delle citazioni, dei riferimenti e delle allusioni alla Bibbia negli autori pagan, greci e latini di età imperiale*, Roma 1989, *Collectanea Theologica* 60 (1990), s. 184-188.

A. Baruffa, *Le catacombe di San Callisto. Storia – Archeologia – Fede*, Torino 1990, *Horyzonty Wiary* 9 (1991), s. 82-83.

N. Lanzi, *La Chiesa nella conversione di S. Agostino*, Vaticano 1989, *Collectanea Theologica* 2 (1992), fasc. 1, s. 182-183.

H. Skorowski, *Antropologiczno-etyczne aspekty regionalizmu*, Warszawa 1990, *Collectanea Theologica* 62 (1992), fasc.1, s. 194-197.

N.W. Pigulewska, *Kultura syryjska we wczesnym średniowieczu*, tłum. Cz. Mazur, Warszawa 1989, ss. 310 + 25 il., *Collectanea Theologica* 62 (1992), fasc.3, s. 192-193.

La mariologia nella catechesi dei Padri (età postnicena), red. S. Felici, Roma 1991, ss. 324, *Collectanea Theologica* 63 (1993), fasc.3, s.192-193.

Lo studio dei Padri della Chiesa oggi, red.: E. Dal CovoIo, A. Triacca, Roma 1991, ss. 234, *Collectanea Theologica* 63 (1993), fasc.3, s. 194.

ks. Tadeusz Kołosowski SDB

I. 2. OJCOWIE KOŚCIOŁA W INTERNECIE

Coraz bardziej powszechny dostęp do światowej komputerowej sieci Internet, daje możliwość dostępu także do różnorodnych baz danych z różnych dziedzin wiedzy. Badacze starożytności mogą znaleźć wiele materiału z zakresu archeologii, historii, czy wreszcie teologii. Patrologowie mają możliwości dostępu do wielu opracowań czy też samych tekstów Ojców Kościoła. Zazwyczaj dostępne są przekłady różnych dzieł patrystycznych w języku angielskim. Chciałbym zwrócić uwagę na niektóre interneto-

we adresy, które dają możliwość kontaktu z piśmiennictwem Ojców Kościoła i innych pisarzy starożytnych.

Pod adresem: cedar.evanville.edu/~ecoleweb/ można znaleźć *Encyklopedia of Early Church History (Sieciowa Encyklopedia Dziejów Wczesnego Kościoła)*. W dziale *Documents* można znaleźć angielskie przekłady źródeł judeochrześcijańskich i islamskich do 1500 r. Znajduje się tutaj bogaty wybór tekstów patrystycznych, a także dzieł starożytnych historyków kościelnych, akta starożytnych synodów kościelnych i żywoty świętych. Kolejny dział tej encyklopedii *Glossary* zawiera krótkie opracowania na wiele tematów z zakresu starożytnej historii Kościoła i patrologii. W dziale *Articles* znajdują się artykuły, które w bardziej obszerny sposób ukazują stan badań nad różnymi kwestiami patrystycznymi i historycznymi. Dział *Images* z kolei przedstawia judeochrześcijańską ikonografię i sztukę religijną. Wreszcie dział *Chronology* umożliwia wyszukiwanie różnorodnych informacji według kryterium chronologicznego, a także geograficznego. Sprawniejsze posługiwanie się *Sieciową Encyklopedią Dziejów Wczesnego Kościoła* umożliwia indeks alfabetyczny a także możliwość wyszukiwania interesujących nas stron według klucza słownego. Encyklopedia ta zawiera także światową bibliografię na temat wielu kwestii. Autorem tej komputerowej encyklopedii jest Anthony F. B e a v e r s z Uniwersytetu w Evansville.

Strona <http://www.iclnet.org/pub/resources/christian-history.html> przedstawia *Guide to Early Church Documents (Przewodnik po dokumentach wczesnego Kościoła)*. Jest to hipertekstowy dokument, który zawiera wskazówki do dostępnych w Internecie plików na temat wczesnego Kościoła, włączając dokumenty z zakresu prawa kanonicznego, symbole wiary, pisma Ojców Apostolskich i inne teksty związane z historią wczesnego Kościoła. Z pism Ojców Apostolskich mamy dostęp do angielskiej wersji *Listu do Koryntian* Klemensa Rzymskiego, *2 Listu do Koryntian*, *Listu Pseudo-Bar-naby*, *Didache*, *Pasterza Hermasa*, *Listu do Filipian* Polikarpa ze Smyrny, *Męczeństwa św. Polikarpa* i *Listów Ignacego Antiocheńskiego*. Z innych pism patrystycznych ta strona internetowa oferuje *List do Diogneta*, dzieła Orygenesza *Przeciw Celsusowi* i *Komentarz do Ewangelii według św. Jana*, dalej wybrane pisma Tertuliana i Cypriana, dzieło Atanazego *O Wcieleniu*, oraz wybrane pisma św. Grzegorza z Nyssy i św. Augustyna. Z kolei występują najważniejsze symbole wiary Kościoła starożytnego poczynając od symbolu apostolskiego i nicejsko-konstantynopolińskiego wraz z komentarzami, a dalej akta wybranych soborów i synodów. Ponadto strona ta oferuje także wybrane teksty niechrześcijańskie takich autorów jak: Herodot, Tukitydes, Filon z Aleksandrii, Platon, Plotyn i Plutarch. Autorami internetowej wersji *Przewodnika po dokumentach wczesnego Kościoła* są John B r u b a k e r i Gary B o g a r t.

Wreszcie pod adresem sunsite.berkeley.edu/OMACL znajdziemy *The Online Medieval and Classical Library (Bibliotekę Klasyczną i Średniowieczną)*. Jest to kolekcja wybranych najważniejszych dzieł literackich cywilizacji klasycznej i średniowiecznej za redakcją której odpowiedzialny jest Douglas B. K i l l i n g s. Poszczególne teksty

można wyszukiwać według kryteriów: tytułu, autora, gatunku literackiego i języka. Z dzieł patrystycznych znajdziemy tutaj w angielskiej wersji językowej dzieło Atanazego Aleksandryjskiego *O Wcieleniu Słowa*, dzieła św. Augustyna: *Wyznania*, *O Państwie Bożym*, *O nauce chrześcijańskiej* oraz *Wiara, nadzieja, miłość*, *Regułę* św. Benedykta, *Pieśń o Perle* św. Efrema Syryjskiego, *Wyznania* św. Patryka.

ks. Tadeusz Kolosowski SDB

II. KOLEJNY POLSKI PODRĘCZNIK PATROLOGII

Franciszek Drączkowski, *Patrologia*, Pelplin-Lublin 1998.

Ostatnie lata w Polsce cechuje szczególny wzrost zainteresowań antykiem chrześcijańskim. Znajduje to także swoje odzwierciedlenie w bardziej intensywnych badaniach historyków starożytności, patrologów, archeologów czy filologów klasycznych, a w związku z tym wzrastającą liczbą publikacji. Powstają liczne przekłady dzieł Ojców Kościoła i innych pisarzy wczesnochrześcijańskich, które wydawane są zazwyczaj w kilku istniejących w Polsce patrystycznych seriach wydawniczych, liczne opracowania w formie publikacji książkowych czy artykułów naukowych. Szczególną pomocą w studiowaniu dzieł Ojców Kościoła, a może bardziej we wprowadzaniu w to studium, stanowią podręczniki patrologii, których w ostatnich latach w Polsce ukazało się kilka, by wspomnieć tylko o tych, które są autorstwa polskich patrologów. W grupie tej można wymienić przede wszystkim prace: ks. Henryka Pietrasa, *By nie milczeć o Bogu. Zarys teologii Ojców Kościoła*, Kraków 1991, ks. Antoniego Żurka, *Wprowadzenie do Ojców Kościoła*, Kraków 1993, czy wreszcie ks. Szczepana Pieszczocha, *Wprowadzenie w studium Ojców Kościoła*, wyd. 3 (uzupełnione), Gniezno 1998. W ostatnim zaś roku jako kolejny ukazał się podręcznik autorstwa ks. Franciszka Drączkowskiego, *Patrologia*, Pelplin-Lublin 1998.

Ks. Franciszek Drączkowski urodził się w 1941 r. w Fordonie-Bydgoszczy. W latach 1968-1973 studiował filologię klasyczną i historię Kościoła w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim oraz w latach 1973-1976 patrologię w Rzymie. Habilitował się w 1981 r. na podstawie rozprawy *Kościół – Agape według Klemensa Aleksandryjskiego* (Lublin 1983). W 1992 r. otrzymał tytuł naukowy profesora nauk teologicznych. Jest autorem 158 prac drukowanych, w tym 9 pozycji książkowych. Jest kierownikiem katedry patrologii greckiej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Autor, wydając swój podręcznik zamierza, jak pisze w przedmowie, wyjść naprzeciw zapotrzebowaniom polskiego środowiska akademickiego i zaproponować podręcznik uwzględniający zdolność percepcji przeciętnego studenta. Dlatego stawia sobie za cel przede wszystkim podanie podstawowego materiału z zakresu patrologii i patrystyki oraz przez specyfikę formy podawczej, ułatwienie jego zrozumienia i zapamiętania.

Prezentację poszczególnych Ojców Kościoła i pisarzy wczesnochrześcijańskich poprzedza *Wstęp ogólny*, w którym wyjaśnia nazwę „patrologia” oraz przedmiot jej

badania, dalej ukazuje znaczenie terminów „Ojcowie Kościoła” i „Doktorzy Kościoła”, podział patrologii, jej zwięzłą historię, w końcu zaś wskazówki bibliograficzne odnośnie do tego, gdzie szukać dzieł Ojców Kościoła, a także poznać ich życie i naukę, czyli wyszczególnia serie wydawnicze tekstów źródłowych i opracowania ogólne na temat Ojców Kościoła, uwzględniając oczywiście osiągnięcia patrologii polskiej.

Prezentację Ojców i dzieł patrystycznych ks. prof. Drączkowski ujął zgodnie z przyjętą we wstępie ogólnym periodyzacją w trzech okresach: pierwszy do 325 r., czyli do soboru nicejskiego, drugi – lata 325 do 451, czyli dotyczący literatury wczesnochrześcijańskiej między soborami nicejskim a chalcedońskim; i okres trzeci – lata 451 do 636 lub 749, czyli od soboru chalcedońskiego do śmierci Izydora z Sewilli na Zachodzie i Jana Damasceńskiego na Wschodzie. Jest to więc przyjęty przez większość badaczy podział stosowany w wielu klasycznych już podręcznikach patrologii.

Okres pierwszy ujęto w dwu częściach, a datą przełomową jest rok 202, data śmierci św. Ireneusza z Lyonu. W sześciu rozdziałach pierwszej części, rozpoczynając od symbolu apostołskiego, autor omawia literaturę ojców apostołskich, literaturę związaną z męczeństwem, apologetów greckich i początki literatury antyheretyckiej, ten ostatni rozdział poprzedzając rozdziałem *Zagrożenia błędnowierstwa*, który poświęca gnozie i głównym sektom gnostyckim. W kolejnych pięciu rozdziałach (VII-XI) omawia w kluczu geograficznym piśmiennictwo w latach 202 – 325. Prezentuje kolejno pisarzy ze środowiska aleksandryjskiego (Klemens Aleksandryjski i Orygenes), afrykańskiego (Tertulian, Cyprian, Arnobiusz z Sikka i Laktancjusz), pisarzy z Azji Mniejszej, Syrii i Palestyny, pisarzy ze środowiska rzymskiego (Minucjusz Feliks, Nowacjan) i w końcu literaturę związaną z początkami monastycyzmu.

Prezentację literatury patrystycznej drugiego okresu ujęto w ośmiu rozdziałach, w których poszczególnych pisarzy uszeregowano według klucza geograficznego. W pierwszych czterech rozdziałach przedstawia się wschodnich Ojców Kościoła i pisarzy wczesnochrześcijańskich tego okresu. Kolejno są to: Aleksandryjczycy i Egipcjanie (Ariusz, Atanazy Wielki, Dydym Aleksandryjski, Cyryl Aleksandryjski, Ewagriusz z Pontu, Palladiusz, *Apoftegmaty*), pisarze Azji Mniejszej (Ojcowie Kapadoccy), pisarze Syrii i Palestyny (Efrem, Euzebiusz z Cezarei, Cyryl Jerozolimski, Epifaniusz z Salaminy, Diodor z Tarsu, Teodor z Mopsuestii, Jan Chryzostom i Nestoriusz). Prezentację pisarzy greckich kończą historycy kościelni (Filip z Side, Filostorgiusz, Sokrates Scholastyk, Sozomen, Teodoret z Cyru). Kolejne cztery rozdziały przedstawiają łacińskich Ojców i pisarzy tego okresu. Kolejno autor omawia: pisarzy włoskich (Ambroży, Euzebiusz z Vercelli, Lucyferiusz z Calaris, Rufin z Akwilei, Hieronim, Paulin z Noli, Piotr Chryzolog, Leon Wielki), pisarzy galijskich (Hilary z Poitiers, Jan Kasjan, Prosper z Akwitanii, Wincenty z Lerynu), pisarzy północnoafrykańskich (Augustyn, Orojusz, Quodvultdeus) i pisarzy hiszpańskich (Hozjusz, Grzegorz z Elwiry).

Wreszcie okres trzeci twórczości patrystycznej przedstawiono w dwu rozdziałach. Pierwszy prezentuje pisarzy łacińskich (Grzegorz Wielki, Boecjusz, Kasjodor, Cezary z Arles, Grzegorz z Tours, Fulgencjusz z Ruspe, Ildefons z Toledo, Izydor z Sewilli), a rozdział drugi pisarzy greckich (Pseudo-Dionizy Areopagita, Maksym Wyznawca, Leoncjusz z Bizancjum, Jan Damasceński).

Całość podręcznika pod względem treściowym uzupełniają dwa indeksy, autorów współczesnych (XX w.) i starożytnych.

Przy prezentacji poszczególnych pisarzy i dzieł autor trzyma się pewnego schematu, generalnie klasycznego, znanego z wielu podręczników historii literatury wczesnochrześcijańskiej, który realizuje jednak w sposób pozwalający mu na konsekwentne spełnienie tych idei i założeń, jakie sobie postawił. Przy wykładzie na temat każdego ze starochrześcijańskich pisarzy ks. Drączkowski ani przez chwilę nie zapomina o czytelniku, do którego swój podręcznik kieruje przede wszystkim, o przeciętnym studencie, dla którego studium patrologii jest z reguły dopełnieniem jego studiów teologicznych, historycznych czy archeologicznych.

Omówienie poszczególnego Ojca Kościoła rozpoczyna się od biogramu, w którym z reguły eksponuje się charakterystyczne cechy ułatwiające zapamiętanie poszczególnych postaci. Życie poszczególnych pisarzy starożytnych autor umiejętnie łączy z kontekstem historycznym, który z reguły stanowił określone uwarunkowania, mające często decydujący wpływ na tematykę i charakter literackiej twórczości i reprezentowanych poglądów teologicznych.

W kolejnym punkcie przedstawia się pisma zazwyczaj według z reguły stosowanego kryterium gatunku literackiego. Odnośnie do każdego z dzieł patrystycznych ukazuje się okoliczności jego powstania i streszczenie dzieła. W wielu przypadkach jednak autor nie ogranicza się do tego, ma świadomość, że dokonywanie w każdym przypadku tylko krótkich streszczeń poszczególnych dzieł nie wystarcza i nie pozwala czytelnikowi na pełniejsze poznanie określonego pisarza czy charakterystycznego dla niego stylu pisarskiego, bądź sposobu przedstawiania swoich poglądów. Jak pisze we wprowadzeniu „Ojcowie Kościoła są żywi i ciągle do nas przemawiają żywym głosem poprzez swoje pisma. Z tej racji obcowanie z ich utworami jest niezbędne i niczym niezastąpione”¹. Dlatego przy omawianiu wybranych pism, po przedstawieniu okoliczności powstania dzieła i skrótowej prezentacji całej jego treści autor cytuje obszerniejszy z reguły fragment tego dzieła, dobierając teksty, które są charakterystyczne dla danego pisarza, lub wskazują na szczególnie oryginalne poglądy. Ponadto, jeśli omawiane dzieło doczekało się już całościowego bądź fragmentarycznego chociażby przekładu polskiego, po tytule pisma w nawiasie umieszczona jest nota bibliograficzna odsyłająca czytelnika do źródła. Przydałoby się jednak w takich przypadkach lepsze pod względem graficznym odróż-

¹ F. Drączkowski, *Patrologia*, Pelplin-Lublin 1998, s. 6.

nienie przedstawianych fragmentów dzieł patrystycznych od treści wykładu twórcy podręcznika, co jednak jest bardziej postulatem pod adresem wydawcy.

W przypadku bardziej znaczących Ojców Kościoła, którzy pozostawili po sobie ogromną spuściznę literacką, z której wynika obszerna nauka teologiczna ks. Franciszek Drączkowski w trzecim, kolejnym punkcie dokonuje syntezy myśli teologicznej danego pisarza według znanego choćby z podręcznika *Quaestena*² schematu Bóg, Trójca Święta, Syn Boży, Chrystus. Duch Święty. Kościół, Maryja itp. W tym przypadku, w celu lepszego zobrazowania treści wywodu żywym słowem danego Ojca Kościoła przytacza się obszerniejsze fragmenty dzieła, które wydają się szczególnie reprezentatywne dla poglądów danego Ojca w omawianej teologicznej kwestii.

We *Wprowadzeniu* ks. prof. Franciszek Drączkowski zastrzega między innymi, że nie było jego zamysłem dokonywanie opracowania o charakterze encyklopedyczno-słownikowym, przeładowanego bibliografią szczegółową oraz ogromną ilością materiału faktograficznego, podanego w skondensowanej formie. Wydaje się jednak brakować przy każdym autorze starożytnym krótkiego choćby przewodnika bibliograficznego, który odsyłałby bardziej zainteresowanego poszczególnymi kwestiami czytelnika przynajmniej do polskiej najnowszej literatury przedmiotu na dany temat.

Podręcznik ks. prof. Franciszka Drączkowskiego wydaje się w miarę kompletnym i dobrym narzędziem do studiów patrystycznych dla studentów teologii czy nauk historycznych. Zawiera ciekawe, nieprzeładowane erudycją wprowadzenie w życie i dzieło wczesnochrześcijańskich autorów. Stanowi klucz do zrozumienia literatury wczesnochrześcijańskiej, dlatego wydaje się godny polecenia. Lektura tego podręcznika pozwala uznać, że ks. prof. Drączkowskiemu udało się rzeczywiście zrealizować założenia i idee, jakie sobie wytyczył przystępując do pisania niniejszego podręcznika.

ks. Tadeusz Kotłowski SDB

III. SPRAWOZDANIE Z SYMPOZJUM PATRYSTYCZNEGO *KOBIETA W STAROŻYTNOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ*, ATK, WARSZAWA 1998

W dniu 22 X 1998 r. odbyło się w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie sympozjum patrystyczne na temat: *Kobieta w starożytności chrześcijańskiej* – zorganizowane przez kierowników Katedr Patrologii Wydziału Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych ks. prof. Emila Stanulę i ks. prof. Wincentego Myszoza. Obrady rozpoczął modlitwą ks. prof. E. Stanuła, który powitał wszystkich uczestników, przybyłych gości i przedstawicieli innych ośrodków naukowych (Kraków, Lublin, Poznań, Tarnów, Warszawa) oraz dokonał prezentacji tematu.

² Por. J. Quasten, *Patrologia* t. 1-3, Roma 1980.

Biblijne słowo wstępne wygłosił wieloletni rektor ATK ks. prof. Jan Łach. Zazna-
czył on, że temat sympozjum jest ważnym pomostem między badaniami biblijnymi
a tradycją Ojców Kościoła w spojrzeniu na rolę i funkcje kobiety w świecie. Wyjście
od przedstawiających kobietę tekstów Pisma Świętego i ich analiza w świetle komen-
tarzy patrystycznych może pozwolić na szersze ujęcie zagadnienia i ukazanie godno-
ści oraz roli i zadań kobiety chociażby po linii: kobieta – matka – przywódczyni –
prorokini – królowa; a także może przyczynić się do zmiany tendencji współczesnych
dyskusji w tej dziedzinie, poddanych silnym wpływom feminizmu i często zawęża-
nych jedynie do problemu kapłaństwa kobiet.

Przedpołudniowym obradom przewodniczył kierownik Sekcji Filologii Klasycznej
KUL ks. prof. Henryk Wójtowicz, który jako pierwszego prelegenta poprosił ks.
prof. W. Myszoza z referatem: *Kobieta w gminach chrześcijańskich II i III wieku. Instytucja wdów, dziewic i diakonis*. Wystąpienie miało na celu ukazanie udziału kob-
iet w strukturach kościelnych i ich zaangażowanie w społeczne funkcje i urzędy. Za-
chowane nieliczne źródła, które poruszają te zagadnienia, nie pozwalają jednak na
sprecyzowanie konkretnych wniosków, ale raczej na snucie i stawianie hipotez. W pierw-
szych wiekach chrześcijaństwa da się wyróżnić instytucje wdów, dziewic i diakonis,
nie można jednak w pełni określić ich charakteru. Nie wiadomo, czy wdowy, nad któ-
rymi Kościół miał sprawować pieczę, to rodzaj urzędu czy tylko grupy społecznej
(Hipolit), czasem włączano do nich także dziewice (Tertulian), ale jednych i drugich
nie zaliczano do duchowieństwa, chociaż Orygenes wymienia je wśród godności ko-
ścielnych. Stawiano wobec nich wysokie wymagania moralne, zakazywano powtórne-
go małżeństwa, nauczania, oczekiwano modlitwy, apostołskiej troski o chorych i ubo-
gich, życzliwości, posłuszeństwa biskupom i diakonom. Diakonisy również zaliczano
do laikatu (wzmianki o ich ordynacji przez biskupa nie oznaczały przyjęcia ich w stan
duchowny), powoływano je do posługi i pomocy biskupom oraz diakonom w trosce
o inne kobiety, zwłaszcza chore i ubogie, a także do pomocy przy chrzcie kobiet (wzglę-
dy przyzwoitości). Instytucja diakonis miała inny charakter we wschodniej części Ko-
ścioła, inny w części łańciskiej czy egipskiej, i choć czasem powierzano kobietom funk-
cje liturgiczne, to jednak nie ustanawiały one tajemnic, co najwyżej pomagały w ich
rozdzielaniu (*Didaskalia syryjskie*).

Pierwszy referat wywołał ożywioną dyskusję. Ks. prof. M. Starowieyski (PWT
Warszawa) zwrócił uwagę na potrzebę ustalenia polskiej terminologii określenia „or-
dynować” (słowo nacechowane myśleniem protestanckim) oraz potrzebę badań filolo-
gicznych – zwłaszcza greckiego parthēnos (może mieć zarówno rodzajnik żeński jak
i męski, a zatem oznaczać nie tylko dziewicę, ale ogólnie osobę żyjącą w czystości)
i porównania wdów i ołtarza jako dopełnienia ofiary. Ks. prof. J. Łach zaznaczył, że
udział diakonis przy namaszczaniu olejami w czasie chrztu, to przełamanie pewnej
bariery, które domaga się dalszych badań nad relacją i odniesieniem kobiet do sakra-

mentów świętych. Ks. A. Glanc TChr (Poznań) wskazał na możliwość i potrzebę badań na temat jak Ojcowie Kościoła określają funkcje kobiety w przekazywaniu wiary w rodzinie i poza nią (w rodzinie Kościoła). Ustosunkowując się do tych spostrzeżeń ks. prof. W. Myszor wyjaśnił, że terminu „ordynować” użył celowo ze względu na jego wieloznaczność, świadomie też posłużył się przenośnią wdowy i ołtarza. Przyznał, że faktycznie instytucja dziewic w pierwotnym Kościele wygląda blado, szczególnie na tle instytucji wdów; co do udziału kobiet przy namaszczaniu podkreślił jeszcze raz ich charakter pomocniczy, gdyż zasadniczym szafarzem sakramentu zawsze pozostawał biskup. Ks. Profesor przyznał także, że początkowo istniał zakaz nauczania mężczyzn przez kobiety w II i III w. zaznaczała się wyraźna tendencja emancypacyjna kobiet, a w IV w. nastąpił jej regres ze względu na opinie środowisk pogańskich.

Po przerwie ks. prof. Marek Starowieyski wygłosił referat zatytułowany *Od legendy do historii: Założycielki Kościoła w Armenii i Gruzji*. Przedstawił sylwetki trzech kobiet, apostołek krajów kaukaskich. Niezależnie od legendy (czy to ormiańskiej czy etiopskiej) kult św. Rypsomy, jaki rozwinął się od IV w., wpłynął wyraźnie na umocnienie chrześcijaństwa ormiańskiego. Apostołą Gruzji według świadectwa Rufina z Akwilei miała być św. Nino. Z kolei postawa i męczeństwo św. Szuszanik powstrzymały postępy mazdeizacji Gruzji, umacniając jej jedność i wierność chrześcijaństwu. W swym wystąpieniu ks. prof. M. Starowieyski zwrócił uwagę na zniuansowaną, choć niejednokrotnie ogromną rolę kobiet w dziejach ich narodów; zaznaczył, że trudną, ale ważną dziedziną jest hagiografia, a wędrowki legend hagiograficznych wskazują na jedność starożytnego świata chrześcijańskiego. Prelegent postawił też retoryczne pytanie o hagiografów patrystycznych w Polsce i zarzucił „anachronizm”, a także „bezczelny europocentryzm” w uprawianiu patrystyki ukierunkowanej tylko na literaturę łacińską i grecką, z pominięciem chrześcijańskiej literatury orientalnej (etiopskiej, koptyjskiej, syryjskiej).

Laktancjusz w „Divinae Institutiones” o kobiecie to temat referatu wygłoszonego przez prof. Jerzego Wojtczaka (UW). Prelegent stwierdził, że Laktancjusz nie poświęca wiele miejsca roli i funkcji kobiety w świecie, ale to, co pisze, jest godne uwagi. Nie czyni podziału po linii mężczyźni – kobiety, lecz chrześcijanie – poganie. O kobiecie mówi w kontekście wiary i moralności, nakłada jednakowe prawa i obowiązki na małżonków, za niewierność w równym stopniu obciążając mężczyzn, co go wyróżnia na tle innych autorów i na tle ówczesnego prawa cywilnego. Zaznacza, że kobiety mają tę samą łaskę wiary, wypełniają te same przykazania i mają tę samą obietnicę Chrystusa. Prof. Wojtczak podkreślił pozytywny charakter wypowiedzi Laktancjusza i ich duży wpływ na chrześcijaństwo, zważywszy na poczytność tego autora w pierwszych wiekach.

Godność i wielkość kobiety w świetle pism św. Augustyna przedstawił ks. prof. Augustyn Eckmann (KUL). Zwrócił uwagę na kontrowersje wobec biskupa Hippony,

którego jedni uważali za przeciwnika kobiet, inni za pierwszego chrześcijańskiego feministę. Faktem jest, że św. Augustyn jako jedyny z Ojców Kościoła dokonał syntezy teologii małżeństwa, a na podstawie jego dzieł przekonujemy się, że wielkość i godność kobiety wynika z jednorazowego stworzenia człowieka na obraz i podobieństwo Boże (*imago Dei*). Mężczyzna i kobieta mają taką samą duszę i umysł rozumny, różnią się tylko ciałem ze względu na potrzebę rozmnażania. Powołanie kobiety ma dwa wymiary: realizuje się albo przez macierzyństwo w małżeństwie (trzy dobra małżeństwa – *proles, fides, sacramentum*), albo przez dziewictwo przyjęte z pokorą i miłością ze względu na Boga. Wielkość i godność kobiety wynika też z prawdy o zmartwychwstaniu ciała, z wezwania do zmartwychwstania kobiety jako kobiety.

W dyskusji, do jakiej doszło po tych referatach, głos zabrali: ks. J. Ozóg (Kraków), ks. prof. M. Starowieyski, ks. dr St. Longosz (KUL), ks. prof. E. Stanuła (ATK). W rozmowie potwierdzono brzmienie imienia Nino, wskazano na potrzebę analizy poszczególnych autorów oraz toposów i retoryki zawartych w ich dziełach. Wskazano także na przygotowywany słownik uwzględniający patrystykę Wschodu i na jutrzeńkę nadziei w polskich badaniach nad chrześcijańską literaturą orientalną (Warszawa: ks. Kur, ks. W. Myszor – j. koptyjski; Kraków: o. Chocula – j. syryjski, ks. J. Woźniak, Łódź: D. Kolbaja, Poznań: Abdullach; Toruń: P. Nehring – hagiografie; Bruksela: o. Madras – j. koptyjski, Rzym: p. H. Kowalski – j. syryjski).

Drugiej części obrad przewodniczył ks. dr Stanisław Longosz, kierownik Międzywydziałowego Zakładu Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL. Popołudniową sesję rozpoczęła dr Ryszarda Bułas (KUL), jedyna kobieta na sympozjum. W swoim referacie zatytułowanym: *Brygida i Ita – święte Kościoła Celtyckiego* przedstawiła hagiografię św. Brygidy, założycielki klasztoru w Kildare i głównej świętej Irlandii (obok Patryka i Kolumbana), oraz hagiografię św. Ity, założycielki klasztoru familijnego i szkoły dla dziewcząt w Killeedy.

Ks. dr Stanisław Strękowski (ATK) wygłosił referat: *Św. Makryna Młodsza jako mistrzyni życia duchowego według św. Grzegorza z Nyssy*. W oparciu o *Żywot Makryny*, pierwszą hagiografię kobiety napisaną przez jej brata św. Grzegorza, zaprezentowana została postać kobiety – jako modelu doskonałości chrześcijańskiej, postać siostry zatroskanej o wszystko – jako wzoru cnót dla braci i duchowego oparcia dla matki. Staje ona jako przykład męstwa, cnoty przypisywanej z reguły mężczyznom, a jej przesłaniem jest życie cnotliwe, życie „filozoficzne” i przeznaczenie do zmartwychwstania.

Ostatnim prelegentem był ks. dr Tadeusz Kołosoński (ATK), który w referacie: *Lucylla z Kartaginy a geneza schizmy donatystycznej* ukazał negatywny udział kobiety w wydarzeniach, które podzieliły Kościół Afryki rzymskiej na ponad sto lat. Pochodząca z Hiszpanii Lucylla osiadła w Kartaginie, gdzie miała znaczącą pozycję majątkową i społeczną. Prawdopodobnie skarcona publicznie za kult relikwii jakiegoś

zmarłego nie uznanego za świętego, a zbyt mały szacunek dla Eucharystii, zachowała gniew i urazę do diakona Cecyliana. Gdy ten w 312 r. został wybrany na biskupa, Lucylla wiedzona gniewem, ambicjami i chciwością pełniła decydującą rolę w spisku gromadząc wokół siebie i wspierając materialnie wrogów Cecyliana. Wybrano anty-biskupa Majorinusa, a po nim Donata, który nadał opozycji silną organizację, sprecyzował teologiczne poglądy i schizma stała się faktem, a Lucylla przykładem pierwszej donatystki.

W kończącej sympozjum dyskusji prof. T. Gó r s k i (Kraków) wyraził uznanie dla erudycji i emocjonalnego zaangażowania prelegentów, wskazał na możliwość dalszych opracowań pod kątem stosunku do chrześcijaństwa kobiet nieobecnych w świecie chrześcijan, kryptochrześcijanek, prozelitek, osób z arystokracji rzymskiej, z wykorzystaniem także ikonografii i wiedzy na temat kultu relikwii. Ks. dr St. Longosz podziękował popołudniowym prelegentom i zakończył obrady.

Sympozjum zamknął ks. prof. E. Stanula dziękując wszystkim uczestnikom za udział, za postawione pytania, wspólne refleksje, za możliwość spotkania i inspiracje do dalszej twórczej pracy. Ks. Profesor zaprosił też wszystkich na kolejne sympozjum w 1999 r., zapowiadając jego temat: *Ojcowie o swoim Ojcu*.

ks. Adam Filipowicz